

Nireke no Hitobito by Morio Kita
 Copyright © 1964 by Kimiko Saito
 First published in Japan in 1964
 by SHINCHOSHA Publishing Co., Ltd., Tokyo
 Ukrainian translation rights arranged with Kimiko Saito
 through Japan Foreign-Rights Centre

Серія «MAGNUM OPUS»

Кіта Моріо

К 49 Люди дому Ніре : роман / Моріо Кіта ; пер. з японської Іван Дзюб. – Вид. 2-ге, доповн. – Львів : Видавництво «Апріорі», 2025. – 544 с.

ISBN 978-617-629-924-0

До книги увійшов роман пера японського письменника й психіатра Моріо Кіти (1927–2011) «Люди дому Ніре».

«Люди дому Ніре» – це сімейна сага й роман-епоса водночас. У творі автор майстерно змальовує драматичну долю трьох поколінь японської лікарської родини на тлі буремних подій першої половини ХХ століття. Три частини твору, які відображають життя трьох поколінь Ніре від заснування власної психіатричної лікарні ще на початку століття і до повного її розорення, відповідає трьом етапам японської історії: розквіт капіталізму з економічним пожвавленням, напад на Китай і катастрофічна за своїми наслідками тихоокеанська війна.

У пропонуваному творі кожен український читач знайде щось своє, щемливе, те, що торкається глибинних струн душі. Особливо суголосними будуть події часів воєнного лихоліття, описані в книзі. Без сумніву, роман буде цікавий широкому колу читачів, а також тим, хто захоплюється Японією, психологією та психіатрією.

Це видання доповнене фрагментами перекладу роману, які радянська цензура вилучила в першому виданні.

УДК 821.521-31

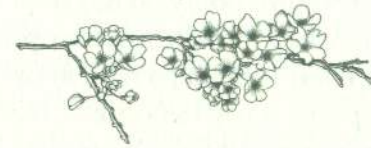
Переклад зроблено за виданнями:

北杜夫 榎家の人々 / 新潮社 東京, 1964

© Іван Дзюб, переклад, 1977
 © Іван Дзюб, доповнення, 2025
 © Марія Гумецька, обкладинка, 2025
 © Видавництво «Апріорі», 2025

ISBN 978-617-629-924-0

ЧАСТИНА ПЕРША



Розділ перший

Надходила обідня пора, і в кухні на задвір'ї лікарні Ніре панувало пожвавлення: треба було нагодувати челядь, чоловік сто персоналу й понад триста хворих.

Вогонь під трьома великими, десь по сорок літрів, казанами давно погас, вигорнуті на цементну підлогу й залиті водою голівешки диміли, та ніхто на те не зважав. Кожен мав свій клопіт, а крім того, ніхто не смів утручатися у справи впертого старого Ісуке, що куховарив у лікарні ось уже впродовж п'ятнадцяти років.

Той Ісуке, добряче попомучивши зголоднілих людей, нарешті поволі зняв із казана важенну покришку, і відразу кухня сповнилася гарячими, майже пекучими, липкими і запашними клубами пари. Старий узяв руками черпак, схожий на весло, сполоснув його у відрі з водою й заходився перемішувати сипкий рис. Щоб дістати до дна, невеликому на зріст Ісуке доводилося залазити на підставку. Ісуке був горбатий, отож що нижче він нахилився над казаном, то більше випинався горб. Що ж до його одягу, то вона мала би бути чистішою, адже йшлося про одягу кухаря. А вона була така засмальцьована, що навіть візерунка тканини годі було розрізнити. Не охайнішим був і його цупкий фартух. Руки й обличчя, вимазані сажею, контрастували з білим, як сніг, рисом. Було дивно й трохи смішно бачити, як приземкуватий горбань, увесь у сажі, завзято вовтузиться біля казана. Непримітна зовнішність, бруднувата одежина старили його, хоча він і не досяг віку, коли людину справедливо називають підтоптанюю.

Неодноразові спроби змусити Ісуке одягатись охайніше завжди кінчалися невдачею. «Кожен береться до діла по-своєму. Я от не зварю пристойного обіду, якщо мені не з руки, – казав часом старий. – Так само як пан директор не поставить правильного діагнозу, коли не підкрутить вуса. Я зроду впертий. Старший брат – царство йому небесне! – теж був такої вдачі».

Та найбільше клопоту мали з Ісуке тоді, коли треба було робити щеплення. Як кухареві, йому найпершому годилося б ввести вакцину проти холери чи тифу. Та де там! На таку підозрілу процедуру його не вмовиш. Чого це до нього, вірного заповітам святого Кобо Дайсі¹, має чіплятися заразна хвороба? Коли ж після довгих роздумів вирішили вакцинувати його силоміць, захопивши під час пообіднього сну, Ісуке випручався і мало не голий, в самому фундосі² дременував босоніж у бамбуковий гайок, що внизу за лікарнею. Отак кухар й уникнув шприца.

А проте всі визнавали, що ніхто не зварить такого запашного, смачного обіду, як старий Ісуке. Від часу «рисових заворушень»³ рис був уже не той, що колись, – до нього домішували привізний. Однак директор Кіцціро не раз і не два вихвалявся: мовляв, у його лікарні рис готують краще, ніж будь-де в Японії. Щоправда, директор взагалі мав звичку казати, що в нього все найкраще.

Звичними рухами перемішавши рис у казані, огорнутому парою, Ісуке, як завжди, протяжно і хрипко вигукував:

– О-го-о-о-ге-е-ей!

То був знак обідати. Люди підходили до казана, й Ісуке насипав їм у чашку порцію рису. Неподалік інший кухар роздавав юшку. Бряжчали алюмінієві тарілки, гримотіли столики на коліщатках. Така картина повторювалася тричі на день.

Взагалі кажучи, їдальня наче була осердям лікарні Ніре. Саме на той час у щедрому, але одноманітному меню сталися

¹ Кобо Дайсі – посмертне ім'я Кукая (774–835), японського монаха, вченого, поета, художника і засновника буддійської секти Сінгон. (Тут і далі – прим. перекладача.)

² Фундосі – настегнова пов'язка.

³ Ідеться про «рисові заворушення» 1918 року.

несподівані зміни. Відтоді, як у вересні того року впав кабінет Терауці, а натомість прийшов кабінет прем'єр-міністра Такасі Хари, першого вихідця і представника третього стану, в лікарняній їдальні щодня з'являлася риба. Бо ж директор був членом парламенту від партії «Сейюкай»¹. Щоправда, то був такий малюсінький окунь, що сьосеї² ковтали його разом із кістками, наче сардину. І от зовсім недавно після важкої війни капітулювала Німеччина: видно, кайзер – на саму згадку про нього перед кожним у лікарні виринали директорові вуса – вибився із сил.

Напівбайдужі до тієї війни городяни все ж не поминули нагоди розважитись. В парку Хібія було збудовано велику го-строверху тріумфальну арку, увінчану переможними прапорами країн Антанги, й подивитися на неї найшло стільки людей, що в тісній юрбі не одного покалічили. З'явилися чудні видовища: велика тріснута пивна бочка з написом «Мілітаристи допилися», опудало тхора з не зовсім зрозумілим висловом «Спустив дух» і навіть засмучений німецький кайзер-лялька гойдався на зашморгу. Ввечері вулицями проходили гурти людей з паперовими ліхтариками, вдень мчали трамваї, зачленані зеленню і квітами. Такі новини приносили всі, хто був у місті. Отож навіть старій няні і хворим, що й на крок не потикалися за ворота лікарні, здавалося, ніби вони самі бачили те все. А одному недавно прийнятому на роботу і купому на розум санітарові першого ж дня, коли він опинився у місті, пощастило побачити, як у Сіба загорівся святково прикрашений трамвай. «Ото був жах! Я незчувся, як затріщало, посипались іскри, вогонь поповз по завісках, добрався аж до прапорців... Примчали парові насоси й ну гасити... Ото було!..» – розповідав той санітар, а власниця невеличкої ятки на території лікарні, віддана душею секті Тенрі тітка лише примовляла: «Ой лишенько! Які ж вони небезпечні, ті трамваї! Які небезпечні! Та цур їм, пек їм!».

¹ «Сейюкай» – одна з головних політичних партій Японії між двома світовими війнами.

² Сьосей – студент, що службою заробляв на навчання.

Вертаючись до розмови про їдальню, слід сказати, що і поява кабінету прем'єр-міністра Хара, і капітуляція Німеччини були приємними несподіванками, справжньою манною небесною. До того ж невдовзі мав настати день «преміальної церемонії», на цей рік припадали п'ятнадцяті роковини заснування великої лікарні в Аояма. А згодом уже й кінець року і з ним святкові моці¹, Новий рік... Такі солодкі мрії роїлися не лише в головах ненажерних сьосеїв і санітарів.

...Огорнуту парою їдальню знадвору облягало холодом справжньої зими. Кілька здичавілих псів вигрібали покидьки з поржавілих бляшанок. То були бродячі собаки з пустиря неподалік. Хоч скільки разів їх проганяли, вони вперто, забувши, що вже діставали прочухана, верталися на пошуки убогої здобичі. Могутнє безлисте дерево гінко височіло над лазнею, мов намаглося стримати подих холодного північного вітру. Та лазня була гордістю директора. Зовні сіра, неприваблива, з купами жужелиці попід стінами, вона справляла гнітюче враження. Зате всередині була простора, обкладена кахлею ванна. Ту ванну з чудернацьким плетивом труб, ванну, що майже завжди виліковувала своєю водою, називали радоною. Таємницю цілющої води знав лише директор. У друкованій пам'ятці для новоприбулих про неї згадано насамперед, а її лікувальні властивості описано пишномовно й кучеряво.

Трохи віддалік від лазні тулилися один до одного одноповерхові, на кілька квартир, будинки. Там мешкали і сьосеї, яких іноді налічували десятки, і персонал. Ще відтоді, як директор Кііціро почав практикувати в Хонго, в його домі на гостинному хлібі жив не один сьосеї, здебільшого земляк, далекий родич або знайомий. Сьосеї допомагали в лікарні, вивчали медицину, а після іспитів ставали лікарями. Чимало теперішніх лікарів і фармацевтів – колишні сьосеї. Траплялося, однак, що дехто завалював іспити – тоді для нього директор знаходив якусь роботу. Але що дивно: серед них можна було знайти і такого, хто лише переводив хліб і роками байдикував. Дехто тікав світ

¹ Моці – рисові коlobки.

за очі. Клопотатися про таких приносило директорові справжню втіху.

Кііціро ніколи не сердився чи принаймні не показував, що сердиться, до всіх був приязний. Можливо, та привітність була викликана добрим настроєм, адже інколи похвала злітала з його вуст просто так, з доброго дива. В усякому разі директор був лагідний і до звірини, і до людини.

Якось удосвіта один сьосеї, неабияке ледащо, стояв у коридорі лікарні. Просто стояв, бо, мовляв, він приїхав у Токіо вчитися, а не підмітати підлогу. А проте наука не йшла йому до голови, і невдачі зробили його посміховиськом в очах побратимів. Отож, коли того досвітку він гордовито стояв біля парадних дверей, мовляв, нема дурних, щоб прибирати коридор, з'явився Кііціро. Порівнявшись з хлопцем, директор привітно всміхнувся і промовив:

– Дякую! Дякую!

Незвичайно лагідний голос і, як завжди, зверхній рух директорового підборіддя викликали в душі сьосея і сором, і досаду.

– Сенсей¹, а за що ви мені дякуєте? Я ж нічого не роблю.

– Е, ні, не кажи. Коли до світ сонця хтось проходить коридорами – значить, життя в лікарні вирує. Значить, вона процвітає. Отож спасибі! Спасибі ще раз!

Такі випадки були звичними в лікарні. Зайве казати, що Кііціро не глузував – у глибині душі він був переконаний у справедливості своїх слів.

Серед будинків поблизу лазні, призначених здебільшого для персоналу (а його було більше, ніж треба), містилося й житло для директорових дітей та служниць. Одне слово, тут розташувалася одна величезна садиба; часті добудови і перебудови зробили своє – будинки стояли безладно, наче розкидані навмання. Якщо порівняти задвір'я – з його лазнею, їдальнею і скупченням одноповерхових будинків – з величним фасадом, то ви ніби потрапили в нужденний завулок велетенського міста. На тому тлі виділявся хіба що директорський особняк, де, однак,

¹ Сенсей – шанобливе звертання до вчителя, лікаря тощо.

директор з дружиною не жив. Де ж тоді він жив? У «покоях». Праву половину лікарні з мармуровим фасадом, що надавав їй вигляду казкового палацу, – принаймні так здавалося кожному, хто її вперше бачив, – займали палати для хворих. У лівій, за канцелярією, приймальнею і кабінетами для амбулаторних хворих, трохи далі по коридору містилися кімнати директора з дружиною, так звані «покої». Мало хто з персоналу там бував. За важкі почорнілі двері, що розділяли коридор, дозволяли заходити тільки служницям. «Покої» були оповиті таємничістю. В лікарняних низах подекували, що там є «чудовий» європейський туалет, двоспальне ліжко, привезене з Німеччини ще за часів, коли там побував директор, а стіни – ніжно-рожевого кольору. «Чого це директор відселив дітей на задвір'я? Чи не краще жити разом з ними в просторих світлицях?» – дивувався кожен, коли вперше дізнавався про такі сімейні порядки.

А тим часом з нижньої кімнати двоповерхового особняка, де мешкали діти, линули одноманітні слова дитячої пісеньки. Один голос, різкий, належав дівчинці, другий, що не втрапляв у лад пісні, наче втомлений, сонний, – старій жінці.

*Мчать привиди, червоні й білі,
З кладовища в Аояма,
А за ними вслід сьосеї
Шелесь-шелесь у хакама¹...*

То співала третя, наймолодша Кіццірова донька Момоко. Була неділя. З Момоко гралася бабуся Сімода, повнотіла, лагідна жінка, типова за давніх часів няня, що, пожертвувавши власним материнством, доглядала тепер хазяйських дітей.

Замолоду Нао Сімода успішно закінчила курси медсестер при лікарні Токійського Імперського університету, а згодом влаштувалася на роботу в Японський Червоний Хрест. Якби вона й досі там працювала, то, мабуть, давно була б старшою медсестрою. Однак Нао не поталанило: невдовзі після одру-

¹ Хакама – елемент традиційного японського вбрання, щось на зразок шароварів.

ження зрадливий чоловік залишив її з маленькою дитиною. Від недоїдання і злиднів немовля померло, а нещасну жінку прихистив Кіцціро. Вона була його землячкою і до того ж, як він помітив, мала лагідну вдачу. Нао працювала з ним ще в Хонго, а коли лікарня переїхала в Аояма, стала в нього старшою медсестрою. Але якось так сталося, що невдовзі Нао відійшла від роботи в лікарні, прихилилася до сім'ї Ніре настільки, що тепер вважала її своєю. Одним словом, стала нянькою, хоч і не годувала дітей своїм молоком. Замість хворобливої Кіццірової дружини Хіси Нао спочатку доглядала найстаршу доньку Рюко, а потім вигодувала та виплекала ще троє дітей. Нао стала незамінною в родині, старшою над покоївками бабусяю Сімодою, що, здавалось, споконвіку жила з ними. А насправді вона не досягла й директорових літ: цього року їй сповнилося п'ятдесят (зазначимо, що, як на ті часи, це був чималий вік). Мабуть, так уже судилося, що Нао й Кіццірова дружина Хіса були ровесницями.

Момоко вчилася в п'ятому класі початкової школи неподалік від садиби Ніре. Отож важко передбачити, якою вона буде дорослою. Одне можна сказати з певністю: старші сестри куди привабливіші за неї, з її товстим носиком, занадто пухкими щоками й пустотливими очима. Аж надто пустотливими. А хіба ж вона винна, що в лікарні її люблять більше за сестер? Поважна як на свій вік, Момоко, проте, так віддавалася грі, що навіть забувала витерти піт з носа. «Раз, два, три!» – захекано вигукувала вона і в лад пісеньці плескала своїми долонями об бабусяні.

Мчать привиди, червоні й білі...

На слова «шелесь-шелесь» вона схрещувала на грудях руки і, вимовивши «хакама», починала дзянкен¹. Виграючи в бабуся, вона все більше розходилася і ніяк не хотіла вгамуватися, хоча няня вкрай заморилася.

¹ Дзянкен – дитяча гра, коли двоє виставляють кулак («камінь»), долоню («папір») або два пальці («ножиці»); за правилами гри, «ножиці» перемагають «папір», «папір» – камінь, а «камінь» – ножиці.